

ГЭМБЛИНГКЕ ТӘУЕЛДІ ЖЕТІМ СТУДЕНТТЕРДІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ СИПАТТАМАЛАРЫ

**Е.Е. Касымов¹ , Б.М. Жапарова^{*2} , Д.Ж. Шнайдер³ ,
Ф.Д. Шнайдер⁴ , А.К. Койсоймасова⁵**

^{1,3}Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

²Ә. Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар, Қазақстан

⁴Гамбург технологиялық университеті, Гамбург, Германия

⁵Жас ұрпақ жастар үйі, Павлодар, Қазақстан

E-mail: ¹erbota@mail.ru, ^{*2}baglan@mail.ru, ³djakk@mail.ru,
⁴fatima@mail.ru, ⁵koisoimasova@mail.ru

Аңдатпа. Бұл мақалада гэмблингке шамадан тыс әуестенетін тұлғаларда ойынға тәуелділіктің даму мәселесі негізделген. Гэмблингке шамадан тыс тартылу мұндай тұлғаның санасының деструктивті дамуына әкеледі. Қазіргі психологиялық зерттеулерде құмар ойындар мәселесіне ерекше мән беріледі, себебі құмар ойындардың адам психикасына, санасына және тұлғасына теріс әсері кеңінен мойындалған.

Мақалада гэмблингке тәуелді жетім студенттердің тұлғалық психологиялық ерекшеліктері зерттеледі. Жетім студенттер әлеуметтік және психологиялық мәселелердің болуына, сондай-ақ жеткілікті әлеуметтік тәжірибенің жоқтығына байланысты әлеуметтік теріс әсерлерге ең осал категориялардың бірі болып табылады.

Зерттеу мақсаты – гэмблингке тәуелді жетім студенттердің тұлғалық психологиялық ерекшеліктерін анықтау, сондай-ақ ойынға тәуелділіктің алдын алу, психологиялық түзету және оны жеңу бойынша ұсыныстар әзірлеу.

Зерттеудің ғылыми маңыздылығы – жұмыста гэмблингке тәуелді жетім студенттердің тұлғалық психологиялық ерекшеліктері анықталып, сипатталды. Жетім студенттерде ойынға тәуелділіктің пайда болуы мен дамуының мінез-құлықтық және әлеуметтік негіздері ашып көрсетілді.

Зерттеудің практикалық маңыздылығы – алынған нәтижелер негізінде ойынға тәуелділікке бейім жетім студенттермен профилактикалық жұмыс жүргізуге арналған практикалық ұсыныстар әзірленді.

Зерттеудің жаңашылдығы – жастардың құмар ойындарға тартылу феноменологиясына психологиялық талдау жүргізіліп, бұл үдерістің әртүрлі ойынға тәуелділік формалары мен күйлерінің қалыптасуына әсері қарастырылды.

Түсті: 07.04.2026; Жөнделді: 25.05.2026; Мақұлданды: 04.06.2026; Онлайн қолжетімді: 30.06.2026

*Хат-хабар авторы

Зерттеу әдістері: «Тәуелділік тесті» (М. Мурто, И. Нимел); өзін-өзі актуализациялау сауалнамасы (А. Маслоу); бейімделген мінездемелік сауалнама (К. Леонгард – Г. Шмишек); жағдаяттық және тұлғалық мазасыздық шкаласы (Ч. Д. Спилбергер – Ю. Л. Ханин).

Зерттеудің теориялық маңыздылығы: - эксперименттік жолмен гэмблингке бейім жетім студенттердің әлеуметтік детерминанттары мен психологиялық ерекшеліктері анықталып, сипатталды; - жетім студенттердің ойынға бағыттылығының объективті және субъективті детерминанттар арақатынасы арқылы өзара байланысы ашылды; - ойынға тәуелді және тәуелді емес тұлғаларға тән темперамент типтері жағдаяттық және тұлғалық мазасыздық көріністерімен байланыста анықталды.

Зерттеу нәтижелері білім беру мекемелерінде және балалар үйлерінде жетім балаларды әлеуметтендіру үдерісінде практикалық қолдануға ұсынылады.

Түйін сөздер: психологиялық ерекшеліктер, жетім студенттер, тәуелділік, гэмблинг, ойын, тұлға, әлеуметтік бейімделу.

Кіріспе

Адам психикасы мен санасының, оның тұлғасының реттеуші механизмдерінің гэмблингке тәуелділігін зерттеу мәселесі бүгінгі күнге дейін жалпы психологиялық талдау деңгейінде жеткілікті түрде дамымаған, психологиялық ықпал ету, әлеуметтік психология және тұлға психологиясының арнайы бөлімдерінің жекелеген мәселесі ретінде қалып отыр. Сонымен қатар, қазіргі заманғы әлеуметтену жағдайында, әртүрлі ақпараттық технологияларға, оның ішінде ойындық бағыттағы технологияларға қанық ортада жетім студенттердің сана жүйесінің, құқықтық санасының және құқықтық мінез-құлқының детерминация ерекшеліктерін зерттеу психология ғылымының әртүрлі салалары үшін ерекше қызығушылық тудырады. Ұсынылып отырған зерттеудің негізінде жатқан басты мәселелердің бірі – адамның ойынның субъектісі және объектісі ретіндегі санасының өзара байланысы мәселесі. Өйткені адам субъект ретінде ойын әрекетін жүзеге асырса, ал ойынның объектісіне айналған кезде оған тәуелді болып қалады – енді өзгерісті адамның өзі емес, ойын жүзеге асырады. Бұл өзгерістер ойын барысында ұсынылған виртуалды формалар мен сюжеттер арқылы мінез-құлық пен әрекетке ықпал етіп, кейіннен ойынға тәуелділік салдарынан туындайтын нақты деструктивті әрекеттер мен қылықтарға алып келеді. Сонымен қатар, адамның тұлғалық сипаттамалары мен даралық ерекшеліктері де ойынға тәуелділіктің пайда болуы мен дамуына ықпал етуі немесе керісінше, оған кедергі келтіруі мүмкін.

Зерттеліп отырған мәселенің өзектілігі көптеген аспектілермен сипатталады. Біріншіден, бұл гэмблингтің әсерінен адамның сана-сезімі мен өзіндік санасының өзгеруін зерттеу саласындағы психологиялық білімді кеңейту мүмкіндігімен байланысты. Екіншіден, адамдардың ойын әрекетіне тартылу ерекшеліктерін түсіндіруге бағытталған психологиялық зерттеулердің ұғымдық және тұжырымдамалық негізін нақтылау мен кеңейту мүмкіндігі туындайды. Негізінде, «гэмблинг» ұғымы ағылшынның gambling сөзінен шыққан, ол to gamble – құмар ойын ойнау етістігінен тарайды, ал оның өзі gaming – ұтыс үшін ойын ұғымының бұрмаланған түрі болып табылады. Гэмблингке тартылу адам үшін қауіпті болып, оның психикалық денсаулығына елеулі қатер төндіруі мүмкін.

Зерттеудің мақсаты – гэмблингке тәуелді жетім студенттердің тұлғалық психологиялық ерекшеліктерін анықтау, сондай-ақ ойынға тәуелділіктің алдын алу, психологиялық түзету және оны жеңу бойынша ұсыныстар әзірлеу.

Зерттеу нысаны – ставкаларға негізделген құмар ойындарға тартылатын, кейіннен оларға субъективті тәуелділігі қалыптасатын жетім студенттер. Бұл тәуелділік аддиктивті тенденциялар мен мінез-құлық үлгілерінде көрініс тауып, сана мен өзіндік сананың, тұлға мен даралықтың деструктивті өзгерістеріне әсер етеді.

Зерттеу пәні – жетім студенттерде ойынға тәуелділіктің пайда болуы мен дамуының психологиялық ерекшеліктері, олардың ойын сюжетіне тартылуының психологиялық механизмдері, жастар үшін карта арқылы ойналатын құмар ойындардың тартымдылығының әлеуметтік-психологиялық факторлары, сондай-ақ құмар ойындарға тәуелділіктің сапалық және сандық параметрлерін сипаттайтын психодиагностикалық айнымалылар. Бұл тәуелділік әртүрлі аддиктивті мінез-құлық формаларында көрініс тауып, жетім студенттердің тұлғасы мен даралығында деструктивті өзгерістер туындатады. Олар үшін карта арқылы ойналатын құмар ойын шынайы әрекет пен психоәлеуметтік дамудың орнын басқан.

Зерттеу гипотезасы: құмар ойындарға тәуелді жетім студенттердің тұлғалық ерекшеліктері, әсіресе тәуелділігі гэмблинг түріндегі аурулық әуестікке айналған жағдайда, мінез-құлықтың әртүрлі аддиктивті көріністерінен, қарым-қатынас бұзылыстарынан, өзіне және өзгелерге деген қатынастың өзгеруінен анықталуы мүмкін. Бұл ерекшеліктер оларды психологиялық тұрғыдан сау сыналусылардың тұлғалық қасиеттерінен елеулі түрде ажыратады.

Зерттеу міндеттері: 1) гэмблингке ықтимал тәуелді жетім студенттерді анықтау; 2) гэмблингке тәуелді тұлғаның өзін-өзі актуализациялау деңгейлеріндегі айырмашылықтарды көрсету; 3) құмар ойындарға тәуелді ойыншылардың мінездік ерекшеліктерін анықтау; 4) гэмблингке тәуелді тұлғаның мазасыздық деңгейін анықтау.

Зерттеудің әдіснамалық негізі – адамды ойын әрекетінің субъектісі, ал оның тұлғасын ойынға тәуелділіктің объектісі ретінде қарастыратын жүйелік-құрылымдық және іс-әрекеттік тәсілдер.

Зерттеу әдістері: «Тәуелділік тесті» (М. Мурто, И. Нимел); өзін-өзі актуализациялау сауалнамасы (А. Маслоу); бейімделген мінездемелік сауалнама (К. Леонгард – Г. Шмишек); жағдаяттық және тұлғалық мазасыздық шкаласы (Ч. Д. Спилбергер – Ю. Л. Ханин).

Зерттеудің ғылыми маңыздылығы: жұмыста гэмблингке тәуелді жетім студенттердің тұлғалық психологиялық ерекшеліктері анықталып, сипатталған. Жетім студенттердің құмар ойындарға психологиялық тәуелділігінің пайда болуы мен дамуының мінез-құлықтық және әлеуметтік шарттылығының мазмұны ашып көрсетілген.

Әдебиеттерге шолу

Гэмблинг – құмар ойындарға деген патологиялық әуестік. Үлкен ұтысқа ие болудың елес мүмкіндігі бар кез келген ойын түрі – рулетка, тотализатор, ойын автоматтары немесе лотерея болсын – гэмблингтің қалыптасуына бастау болуы мүмкін. Кейде тұрақты тәуелділіктің пайда болуы үшін бірнеше сағат қатарынан ойнаудың өзі жеткілікті (Bagmakı, 2024). Құмар ойындарға тәуелділік бірнеше факторлармен анықталады: ойынға шамадан тыс тартылу деңгейі және одан бас тарта алмау, ойынға деген құмарлықпен өз бетінше күресе алмау, өзінің әуестігін дұрыс бағаламау, оны жасыруға ұмтылу, өтірік айту және шығындарды жасыру, соның салдарынан әлеуметтік, психикалық немесе соматикалық бейімделудің бұзылуы орын алады (Esparza-Reig, et al., 2022). Мұндай тәуелділіктің себебі артық ақшаның болуында емес, тұлғаның ерекшеліктерінде, соның ішінде жетім студенттің тұлғалық қасиеттерінде, тәрбиесінде, қоршаған ортасында, стресстен қашудың және мәселелерден жалтарудың қалыптасқан тиімсіз тәсілдерінде жатыр. Аталған тәуелділіктің негізгі себебі – эмоционалдық бос кеңістік пен өмірдің мәнсіздігі, ал құмар ойындар мұндай жағдайдан қорғамайды, тек сананы уақытша басқаға бұрады. Бұл жерде ойыншының мінез-құлқы эмоционалдық мәселелерді шешу тәсілі ретінде қарастырылып, гэмблингтің бірнеше кезеңдері бөлінеді: ұтыс, жеңіліс, азарт, ойсыздық және үмітсіздік (Nelson, 2025; Gorzelańczyk et al., 2021).

Жетім студенттер үшін әлеуметтік қауіп факторлары балалар үйіндегі тиімсіз әлеуметтенумен, топтастары мен таныстарының ойындарға қатысуымен, интернаттағы балалық шақтан қалыптасқан ойынға ұмтылыспен, масылдық ұстаныммен, затқұмарлықпен, материалдық құндылықтардың маңызын асыра бағалаумен, жалған қаржылық мүмкіндіктерге шамадан тыс назар аударумен, ауқаттырақ топтастары мен таныстарына қызғанышпен қараумен, барлық мәселелерді құмар ойын арқылы шешуге болады деген сеніммен байланысты. Құмар ойындардың жағдайлық қолжетімділігі де әлеуметтік бейімдеуші фактор ретінде бірқатар зерттеушілердің еңбектерінде көрсетілген (Nikolaeva et al., 2023; Qamar et al., 2022; Fatima et al., 2024; Matyash et al., 2015; Aitbayev & Pak, 2025; Erkinbekova, 2023).

Адам психикасы мен санасының, оның тұлғасының реттеуші механизмдерінің құмар ойындарға тәуелділігі мәселесін зерттеу бүгінгі күнге дейін жалпы психологиялық талдау деңгейінде жеткілікті дәрежеде дамымаған, ол психологиялық ықпал ету, әлеуметтік және криминалдық психология, сондай-ақ тұлға психологиясының арнайы бөлімдерінің жекелеген мәселесі ретінде қалып отыр. Ал ойын мәселесінің өзі психологиялық шындық ретінде категориялық жүйе контекстінде қарастырылған (Barmaki, 2024; Latvala et al., 2025; McGrane et al., 2025), мұнда мінез-құлық категориясы үйрену мен бейімделу міндеттерін шешудің шарты ретінде көрінеді. Нәтижесінде ойын барысында сыналған табысты әрекеттер нақты мінез-құлықта виртуалды ұқсастық бейнесінің категориясы ретінде жүзеге асырылады, мұнда шынайы ұқсастықтан айырмашылығы кез келген трансформациялар мүмкін және рұқсат етілген болады. Ал мотив категориясы виртуалды жетістікке жету қажеттілігіне айналады. Тұлға категориялары өзін-өзі жүзеге асыру мен өзін-өзі актуализациялау қажеттіліктерін қанағаттандыру ретінде қарастырылса, психоәлеуметтік қатынас категориясы шынайы қарым-қатынас тапшылығын, субъективті мадақтауды және тұлғааралық қатынастарды толықтырудың шарты ретінде қарастырылады. Floyd et al., 2025 пікірінше, адам құмар ойын ойнау барысында тек шынайы емес, сонымен қатар қиялдағы ойын әрекетін де бағалайды. Мұндай жағдайда оның санасы барынша белсенділеніп, кейіннен ойынға тәуелділік жағдайының қалыптасуына ықпал етуі мүмкін. Ойынның өзі мен оның тартымды жақтары сыртқы әсерлер болып табылса, қалыптасқан ойынға тәуелділік – ішкі шарт ретінде көрінеді (Satow et al., 2025). Ойынға тәуелділікке тартылу деңгейі артқан сайын тұлғаның барлық деңгейлерінде сапалық өзгерістер орын алуы мүмкін. Мәселен, іс-әрекет деңгейінде шынайы мотивтердің орнын ойынның иллюзорлық мотивтері басуы мүмкін. Сана деңгейінде виртуализация салдарынан жалған құндылықтар шынайы құндылықтардың орнын алмастыруы ықтимал. Ал тұлға деңгейінде невротикалық сипаттағы құрылымдық және функционалдық өзгерістер туындауы мүмкін (Cholewick et al., 2025); Sufwan et al., 2024; Toporetska et al., 2024; Кош, et al., 2023; Prakash et al., 2024 пікірінше, ойын ерекше психологиялық шындық ретінде, сондай-ақ студенттер арасындағы уақытты құрылымдаудың ерекше тәсілі ретінде қарастырылуы мүмкін. Субъектінің ойын белсенділігін талдай отырып, Potenza et al., 2024; Yildirim, 2024 гэмблингтің ерекше психологиялық шындық ретіндегі мәртебесін анықтайтын бірқатар маңызды белгілерді бөліп көрсетеді:

- гэмблинг үшін сыртқы мотивациядан гөрі ішкі мотивация тән, бұл ойын мінез-құлқының сыртқы талаптар немесе нығайтулар нәтижесінде емес, адамның өзі үшін жүзеге асырылуынан көрінеді;
- гэмблингтің басты назарында ойынның нәтижесі мен салдары емес, ойын әрекетінің өзі мен оның процесі тұрады;
- объектіге бағытталған ойын жай ғана зерттеушілік мінез-құлық емес, сонымен қатар ойыншының сол объектімен не істей алатынын қамтиды;
- гэмблинг ойын сюжетін құруды және оны кейіннен объектілер мен оқиғалармен байланыстыруды қамтиды;
- гэмблинг барысында субъект ойын әрекетіне белсенді түрде тартылады;
- гэмблингтің аффективті компоненті ләззат алумен байланысты, бұл ләззат ойын процесінің өзімен қатар оның нәтижесі ретінде де көрінеді.

Осылайша, гэмблинг құмар ойындарға патологиялық тәуелділік ретінде адамның мінез-құлқының ерекше, басқа ешнәрсеге ұқсамайтын бұзылысы болып табылады. Оның психобелсенді заттарды қолданудан туындайтын тәуелділік синдромымен және ішкі импульстарды бақылауды жоғалтумен байланысты психикалық бұзылыстармен көптеген ортақ белгілері бар.

Біз жетекші қайшылық ретінде келесіні бөліп көрсеттік: жастар, студенттер және жетім студенттер арасында гэмблингке тәуелділіктің кең таралу деңгейінің жоғары болуы мен қоғамдағы ойынға тәуелділіктің алдын алу үдерісінің жеткілікті тиімді болмауы арасындағы қарама-қайшылық.

Анықталған қайшылық және одан туындайтын жетім студенттердің гэмблингке тәуелділігі мәселесі зерттеу мақсатын таңдауға негіз болды: гэмблингке тәуелді жетім студенттердің тұлғалық психологиялық ерекшеліктерін анықтау және ойынға тәуелділіктің алдын алу, психологиялық түзету мен оны жеңу бойынша ұсыныстар әзірлеу.

Әдістер

Құмар ойындарға тәуелділіктің ойындық түрінің даму жағдайын зерттеу мақсатында 2024–2025 жылдары жастардың гэмблинге тартылуын эксперименттік психологиялық зерттеу жүргізілді. Зерттеу нысаны ретінде қашықтықтан білім алатын, ойын әрекетіне тартылып, кейіннен оған субъективті тәуелділігі қалыптасқан жетім студент жастар таңдалды. Бұл тәуелділік аддиктивті тенденциялар мен мінез-құлық паттерндерінде көрініс тауып, сана мен өзіндік сананың, тұлға мен даралықтың деструктивті өзгерістеріне әсер етті.

Зерттеу әдістері: «Тәуелділік тесті» (М. Мурто, И. Нимел); өзін-өзі актуализациялау сауалнамасы (А. Маслоу); бейімделген мінездемелік сауалнама (К. Леонгард – Г. Шмишек); жағдаяттық және тұлғалық мазасыздық шкаласы (Ч. Д. Спилбергер – Ю. Л. Ханин).

Эксперименттік топты 19–27 жас аралығындағы құмар ойындарға тәуелді 15 адам құрады, олардың ішінде 10 ер адам және 5 әйел болды. Бақылау тобына 19–27 жас аралығындағы құмар ойын ойнайтын, бірақ қандай да бір тәуелділік түрімен ауырмайтын 15 адам енгізілді, олардың ішінде 11 ер адам және 4 әйел болды. Нәтижелерді математикалық өңдеу STATISTICA бағдарламасының көмегімен жүргізілді. Эксперименттік және бақылау топтарында сауалнама арқылы алынған нәтижелер арасындағы айырмашылықтар Манн–Уитнидің U-критерийі арқылы анықталды (Красова, Чуйкова, 2021). Топішілік байланыстар Спирменнің корреляция коэффициенті көмегімен анықталды (Красова, Чуйкова, 2021).

Нәтижелер

1-кестеде А. Маслоудың өзін-өзі актуализациялау сауалнамасы бойынша эксперименттік және бақылау топтарының мәліметтерін салыстыру нәтижелері келтірілген.

1-кесте

А. Маслоудың өзін-өзі актуализациялау сауалнамасы бойынша эксперименттік және бақылау топтарын салыстыру нәтижелері

№ р/р	Шкала атауы	Эксперименттік топ	Бақылау тобы	p
1	Уақытқа бағдарлану	$8,51 \pm 1,58$	$9,66 \pm 2$	0,1741
2	Қолдау	$41,22 \pm 8,52$	$46,77 \pm 4,82$	0,1022
3	Құндылықтық бағдарлар	$9,84 \pm 2,25$	$11,22 \pm 3,63$	0,3137
4	Мінез-құлық икемділігі	$11,41 \pm 2,99$	$12,66 \pm 3,54$	0,4091
5	Сензитивтілік	$6,4 \pm 1,17$	$7,88 \pm 2,15$	0,0742
6	Спонтандық	$4,82 \pm 1,69$	$6,88 \pm 1,83$	0,0191
7	Өзін-өзі құрметтеу	$5,83 \pm 2,57$	$9,22 \pm 2,28$	0,0073
8	Өзін-өзі қабылдау	$9,35 \pm 3,13$	$11,44 \pm 2,74$	0,1324
9	Адам табиғатына көзқарас	$3 \pm 1,25$	$4,88 \pm 1,96$	0,0215
10	Синергиялық	$3,77 \pm 1,34$	$3,88 \pm 1,54$	0,7778
11	Агрессияны қабылдау	$6,11 \pm 3,31$	$9,22 \pm 2,33$	0,0312
12	Қарым-қатынасқа бейімділік	$8,95 \pm 3,35$	$10,11 \pm 3,18$	0,4311
13	Танымдық қабілеттер	$3,9 \pm 1,66$	$5,33 \pm 1,58$	0,0718
14	Шығармашылық қабілет	$6,92 \pm 3,7$	$5,88 \pm 2,26$	0,4881

Екі топ арасындағы көрсеткіштердің айырмашылық дәрежесі Манн–Уитнидің U-критерийі көмегімен анықталды, мұнда P – эксперименттік және бақылау топтары арасындағы айырмашылықтардың статистикалық мәнділігі.

Кестеде берілген мәліметтерден көрініп тұрғандай, эксперименттік топта бақылау тобымен салыстырғанда барлық дерлік шкалалар бойынша (тек «Шығармашылық қабілет» шкаласын қоспағанда) балл көрсеткіштері төмен болған. Бұл ретте «Спонтандық», «Өзін-өзі құрметтеу», «Адам табиғатына көзқарас», «Агрессияны қабылдау» шкалалары бойынша топтар арасындағы айырмашылықтар статистикалық тұрғыдан мәнді болды. Сонымен қатар «Сензитивтілік» және «Танымдық қабілеттер» шкалалары бойынша айырмашылықтар статистикалық мәнділік деңгейіне жуық болғаны байқалды.

А. Маслоу өзін-өзі актуализациялау сауалнамасы шкалалары бойынша орташа баллдарды салыстыру нәтижелері көрсеткендей, «Шығармашылық қабілет» шкаласынан басқа барлық шкалаларда эксперименттік топтың орташа баллдары бақылау тобынан төмен. Бұл құмар ойындарға тәуелді респонденттердің тәуелділігі жоқ тұлғалармен салыстырғанда өзін-өзі актуализациялау деңгейі төмен екенін білдіреді.

Эксперименттік топтағы «Спонтандық» шкаласы бойынша төмен балл респонденттердің өз сезімдері мен эмоцияларын мінез-құлықта ашық түрде білдіруден қорқатынын, бұл олардың тұйықтық (жасырындық) сипатын көрсететінін білдіреді. Бақылау тобындағы жоғары балл мұндай тұлғалардың алдын ала жоспарланбаған әрекеттер арқылы өз сезімдерін еркін білдіре алатынын көрсетеді.

«Өзін-өзі құрметтеу» шкаласын талдау барысында тәуелділігі жоқ респонденттердің өздерін жоғары бағалайтыны, өздеріне көбірек ұнайтыны анықталды (эксперименттік топпен салыстырғанда), бұл олардың өзін-өзі бағалауының жоғары екенін көрсетеді. Ал тәуелді респонденттерде керісінше төмен өзін-өзі бағалау байқалады, бұл мінез-құлықтағы сенімсіздікпен, өзіне сенбеуден қорқумен сипатталып, адамның психикалық жағдайына теріс әсер етеді.

«Адам табиғатына көзқарас» шкаласы бойынша алынған айырмашылықтар адам табиғатын түсінудің әртүрлі деңгейде екенін көрсетеді. Бақылау тобы өмір құбылыстары арасындағы заңдылықтарды жақсырақ түсініп, қарама-қайшылықтарды (еңбек пен ойын, махаббат пен құмарлық, эгоизм мен жанашырлық) антагонистік ретінде емес, өзара байланысты құбылыстар ретінде қабылдай алады. Эксперименттік топ респонденттері қарама-қайшы өмірлік құбылыстарды тұтас әрі мағыналы байланыстыруда әлсіздік танытады.

«Агрессияны қабылдау» шкаласы бойынша эксперименттік топтағы төмен көрсеткіш олардың өз агрессивтілігін қабылдау қабілетінің төмен екенін көрсетеді. Бұл құмар ойындарға тәуелді респонденттердің бұл қасиетті жасыруға, оны жоққа шығаруға және ішкі деңгейде басуға ұмтылатынын білдіреді. Бұл олардың тұйықтығын, өзін толық қабылдай алмауын көрсетеді. Бақылау тобы өкілдері агрессия мен ашу-ыза адам табиғатына тән құбылыс екенін жақсырақ түсініп, оны тұлғааралық қарым-қатынаста қабылдай алады.

К. Леонгард – Г. Шмишек мінездемелік сауалнамасы бойынша алынған мәліметтерді талдау нәтижелері. Зерттелетін топтардағы психологиялық типтердің таралуы 2-кестеде келтірілген.

2-кесте

Эксперименттік және бақылау топтарындағы тұлғаның психологиялық типтерінің таралуы

№ р/р	К. Леонгард – Г. Шмишек бойынша мінез типінің атауы	Топтардағы жағдайлар саны	
		Эксперименттік топ	Бақылау тобы
1	Гипертимді	4	1
2	Қозғыш	4	4
3	Эмотивті	1	2
4	Дистимиялық	2	2
5	Мазасыз-қорқақ	1	1
6	Аффективті- экзальтацияланған	3	3
7	Аффективті-лабильді	1	2
8	Тұрып қалатын (тепе-теңдігі тұрақсыз)	2	1

9	Педантикалық	0	2
10	Демонстративті	1	2

Екі зерттелуші топтағы психологиялық типтердің таралуын талдау барысында статистикалық тұрғыдан мәнді айырмашылықтар анықталған жоқ (үлестерді салыстыру әдісі).

2-кестеде көрініп тұрғандай, эксперименттік топта гипертимді типке жататын адамдар саны бақылау тобымен салыстырғанда көбірек. Ал басқа психологиялық типтер екі зерттелуші топта да шамалас деңгейде таралған.

Ч.Д. Спилбергер – Ю.Л. Ханин жағдаяттық және тұлғалық мазасыздық шкаласы бойынша алынған мәліметтерді талдау нәтижелері 3-кестеде берілген.

3-кесте

Ч. Д. Спилбергер – Ю. Л. Ханин жағдаяттық және тұлғалық мазасыздық шкаласы бойынша эксперименттік және бақылау топтарын салыстыру нәтижелері

№ р/р	Мазасыздық түрлері	Топтар		
		Эксперименттік	Бақылау	P
1	Жағдаяттық	47,9 ± 8,97	40,2 ± 5,99	0,0462
2	Тұлғалық	54 ± 12,61	35,8 ± 5,77	0,0005

Мазасыздық түрлерінің айқындылық деңгейін зерттеу барысында зерттелуші топтардағы әрбір мазасыздық түрі бойынша орташа баллдар есептелді. Топтар арасындағы көрсеткіштердің айырмашылық дәрежесі Манн–Уитнидің U-критерийі көмегімен анықталды, мұнда P – эксперименттік және бақылау топтары арасындағы айырмашылықтардың статистикалық мәнділігі.

3-кестеде берілген мәліметтерден көрініп тұрғандай, зерттелуші топтар екі мазасыздық түрі бойынша да елеулі түрде ерекшеленеді. Яғни, эксперименттік топта жағдаяттық та, тұлғалық та мазасыздық бойынша баллдардың статистикалық тұрғыдан мәнді жоғары деңгейі байқалды. Бұл ретте тұлғалық мазасыздық көрсеткіштері жағдаяттық (реактивті) мазасыздықпен салыстырғанда жоғары айырмашылыққа ие болды.

Эксперименттік топтағы жоғары жағдаяттық мазасыздық тұлғаның жоғары реактивтілігін, ішкі және сыртқы жағдайлардың өзара әрекеттесуіне белсенді тартылуын көрсетеді. Сонымен қатар жоғары жағдаяттық мазасыздық меланхолик темпераментіне тән қасиеттермен сәйкес келеді. Ал бақылау тобындағы респонденттерге көбінесе сангвиник немесе холерик темпераменті тән деп айтуға болады. Бұл құбылыс тәуелді ойыншылар мен тәуелді емес ойыншылардың ойынға деген қатынасының әртүрлілігімен түсіндіріледі. Тәуелді ойыншылар үшін ойын өмірдің негізгі бөлігіне айналып, көп уақыт пен күшті талап ететін, одан бас тарту мүмкін болмайтын әрекет ретінде қабылданады. Ал тәуелді емес ойыншылар үшін ойын тек жағымды бос уақыт өткізу құралы ғана болып табылады.

Эксперименттік топтағы жоғары тұлғалық мазасыздық тұлғаның жоғары ішкі белсенділігін көрсетеді, бұл меланхолик және сангвиник типтерімен байланысты сипаттамаларға сәйкес келеді.

Эксперименттік және бақылау топтарындағы көрсеткіштер арасындағы корреляциялық байланыстар Спирменнің корреляция коэффициенті (R) көмегімен есептелді.

Эксперименттік топ

Эксперименттік топта статистикалық мәнді байланыстар келесі айнымалылар арасында анықталды:

1. Жас ерекшелігі тұлғалық мазасыздық көрсеткішімен оң корреляцияда ($R=0,90$);
2. Некеде тұрған респонденттерде тұлғалық мазасыздық шкаласы бойынша жоғары балл байқалды ($R=0,81$);
3. Балалары бар респонденттерде «Сензитивтілік» шкаласы бойынша төмен балл анықталды ($R=0,81$);

4. Респонденттердің табыс деңгейі «Агрессияны қабылдау» шкаласы көрсеткішімен теріс корреляцияда ($R=-0,65$);

5. Тұрмыс жағдайы нашар респонденттерде «Сензитивтілік» шкаласы бойынша төмен балл ($R=0,89$) және «Өзін-өзі қабылдау» шкаласы бойынша жоғары балл байқалды ($R=-0,65$);

6. Отбасында тәуелділік бар респонденттер көрсеткіші жағдаяттық мазасыздық деңгейімен оң корреляцияда ($R=0,70$), ал «Мінез-құлық икемділігі» ($R=-0,63$), «Спонтандық» ($R=-0,65$) және «Қарым-қатынасқа бейімділік» ($R=-0,65$) шкалаларымен теріс корреляцияда болды;

7. Ойын залдарына бару жиілігі «Мінез-құлық икемділігі» шкаласымен теріс корреляцияда ($R=-0,71$).

Жастың ұлғаюымен тұлғалық мазасыздық деңгейінің артуы құмар ойындарға тәуелді ойыншылардың үміттерінің ақталмауымен түсіндіріледі, бұл олардың өмірлік шындықты адекватты қабылдамауын көрсетеді.

Отбасының болуы тұлғалық мазасыздықты күшейтеді, бұл тәуелді ойыншыда ішкі кернеудің артуына әкеледі. Яғни, отбасы оған қысым жасайтын, шектейтін фактор ретінде қабылданады. Осындай жағдай балалардың болуына да қатысты байқалады. Тәуелді ойыншы үшін балалар бәсекелес немесе кедергі фактор ретінде қабылданып, оның өзін-өзі сезінуі мен ішкі қажеттіліктерін түсіну қабілеті төмендейді.

Табыс деңгейі мен «Агрессияны қабылдау» шкаласы арасындағы байланыс материалдық жағдай нашарлаған сайын ойыншының агрессивтілігінің артуын көрсетеді. Бұл үлкен ұтылыстар мен қарыздар жағдайында қылмыстық әрекеттерге бейімділіктің пайда болуымен түсіндіріледі.

Тұрмыс жағдайлары мен сензитивтілік арасындағы байланыс адамның өз ішкі уайымдары мен сезімдерін сезіну қабілетінің төмендеуімен және сыртқы жағдайларға көбірек назар аударуымен түсіндіріледі. Тұрмыс жағдайлары нашарлаған сайын өзін-өзі қабылдау деңгейінің артуы патологиялық ойыншылардың өздерінің әлсіз тұстарын қолайсыз тұрмыс жағдайларымен ақтауға тырысатынымен байланысты.

Отбасы мүшелерінде тәуелділіктің болуы мен жағдаяттық мазасыздық деңгейінің жоғары болуы, мінез-құлық икемділігінің, спонтандықтың және қарым-қатынасқа бейімділіктің төмен деңгейі арасындағы байланыс тәуелділіктің қалыптасуындағы тұқым қуалаушылық факторлармен түсіндіріледі. «Мінез-құлық икемділігі» шкаласы бойынша төмен балл догматизмді, өзгермелі жағдайға тез бейімделе алмауды білдіреді. Ал «Спонтандық» және «Қарым-қатынасқа бейімділік» шкалалары бойынша төмен көрсеткіштер тұлғаның тұйықтығын, өз сезімдері мен эмоцияларын білдірудегі қиындықтарды, сондай-ақ қарым-қатынас орнату мен тұлғааралық байланыстарды құрудағы кедергілерді көрсетеді.

Ойын залдарына бару жиілігі мен мінез-құлық икемділігі арасындағы байланыс адамның ойынға неғұрлым көбірек тартылған сайын, одан бас тартуы соғұрлым қиын болатынын көрсетеді.

Бақылау тобы

Бақылау тобында статистикалық мәнді байланыстар келесі айнымалылар арасында анықталды:

1. Әйелдерде «Адам табиғатына көзқарас» шкаласы бойынша жоғары балл байқалды ($R=0,50$);

2. Респонденттердің білім деңгейі «Адам табиғатына көзқарас» шкаласы көрсеткішімен оң корреляцияда ($R=0,75$);

3. Некеде тұрған респонденттерде «Қолдау» шкаласы бойынша төмен балл анықталды ($R=-0,73$);

4. Балалары бар респонденттерде «Құндылықтық бағдарлар» шкаласы бойынша төмен балл байқалды ($R=-0,71$);

5. Жоғары табысы бар респонденттерде ойын залдарына бару жиілігі жоғары ($R=0,71$), туыстарының ойынға деген оң көзқарасы ($R=0,80$), «Өзін-өзі құрметтеу» шкаласы бойынша жоғары балл ($R=0,69$) және жағдаяттық мазасыздық деңгейінің төмендігі ($R=0,67$) анықталды;

6. Тұрмыс жағдайы нашар респонденттерде ойын залдарына бару жиілігі жоғары болды ($R=-0,83$);

7. Достарымен немесе туыстарымен бірге ойын залдарына баратын респонденттерде ойынға бару жиілігі жоғары екені байқалды ($R=0,67$);

8. Туыстарының ойынға деген теріс көзқарасы «Агрессияны қабылдау» шкаласы бойынша жоғары баллмен сәйкес келді ($R=-0,68$).

Респонденттердің білім деңгейі мен «Адам табиғатына көзқарас» шкаласы арасындағы корреляция адам табиғатын жақсылық пен жамандықтың, жанқиярлық пен пайдакүнемдіктің, сезімталдық пен сезімсіздіктің бірлігі ретінде тереңірек түсіну деңгейінің артқанын көрсетеді.

«Қолдау» шкаласы бойынша баллдың төмендеуі отбасын құрғаннан кейін шешім қабылдауда отбасы пікірінің маңызды рөл атқаратынын, отбасы мүддесіне бағдарлану күшейетінін көрсетеді. Балалы болған жағдайда құндылықтар жүйесі қайта құрылып, ата-аналар өз қажеттіліктерін екінші орынға қоя отырып, балаларға көбірек көңіл бөледі.

Бақылау тобында материалдық жағдай деңгейі мен әртүрлі көрсеткіштер арасындағы байланыстар прагматикалық сипатқа ие. Яғни, табыс деңгейі жоғары болған сайын ойыншылардың ойынға бару мүмкіндігі артады, өзін-өзі құрметтеу деңгейі жоғарылайды, туыстарының сыны азаяды және жағдаяттық мазасыздық төмендейді.

Тұрмыс жағдайының сапасы мен ойын залдарына бару жиілігі арасындағы кері байланыс ойыншының тұрмысына қанағаттанбауын ойын залдарына жиі бару арқылы өтеуге тырысатынын көрсетеді.

Достарымен бірге ойын залдарына баратын респонденттер жиірек ойнайды. Бұл олардың уақытты бірге өткізуге бейімділігімен және ойын клубтарына жағымды уақыт өткізу мен қарым-қатынастан ләззат алу мақсатында баруымен түсіндіріледі.

Туыстарының ойынға деген көзқарасы мен «Агрессияны қабылдау» шкаласы арасындағы байланыс сынға адекватты және теңгерімді қатынасты көрсетеді.

Топтардағы корреляциялық байланыстарды салыстыру

Отбасы. Тәуелді ойыншылар үшін отбасы мен балалар – кернеу мен мазасыздықты күшейтетін, қысым жасайтын фактор болып табылады. Ал тәуелділігі жоқ ойыншылар үшін отбасы керісінше қолдау көзі ретінде көрінеді. Олар отбасында өзін жалғыз сезінбейді және құндылықтары отбасы мүдделеріне сәйкес қайта бағытталады.

Материалдық және тұрмыс жағдайлары. Тәуелді ойыншыларда материалдық жағдайдың нашарлығы агрессивтіліктің артуымен байланысты. Ал дені сау ойыншылар бұл жағдайды достарымен көбірек уақыт өткізу, демалу және құмар ойындарды тек көңіл көтеру құралы ретінде пайдалану арқылы өтейді.

Тұқымқуалаушылық факторлар. Тәуелді ойыншыларда тұқымқуалаушылық факторлар тұлғаның көптеген қасиеттеріне (мінез-құлық икемділігі, спонтандық, қарым-қатынасқа бейімділік, жағдаяттық мазасыздық деңгейі, өзін-өзі құрметтеу) айтарлықтай әсер етеді. Ал тәуелділігі жоқ ойыншыларда бұл факторлар маңызды рөл атқармайды.

Ойын залдарына бару жиілігі. Тәуелділігі жоқ ойыншыларда ойын залдарына бару жиілігі материалдық жағдай деңгейіне байланысты. Ал тәуелді ойыншыларда бұл көрсеткіш мінез-құлық икемділігіне әсер етеді.

Талқылау

Жүргізілген зерттеу Cholewick, Antonia & Bennett, Daniel (2025); Toporetska et al. (2024); Potenza et al. (2024); Caudwell et al. (2024) еңбектерімен салыстырғанда өзінің жаңашылдығымен ерекшеленеді, өйткені мұнда құмар ойындарға тәуелді адамдардың жалпы психологиялық мәселелері жан-жақты зерттеліп, зерттеу нәтижесінде алынған фактілер ғылыми тұрғыдан негізделіп дәлелденді:

Ойынға тәуелді тұлғалардың жеке-психологиялық сипаттамалары тәуелділігі жоқ адамдармен салыстырғанда айтарлықтай ерекшеленеді. Құмар ойындарға тәуелді адамдарға өзін-өзі актуализациялау деңгейінің төмендігі және мазасыздық деңгейінің жоғарылығы тән. Оларға эмоционалдық тепе-теңдіктің бұзылуы, өз-өзіне сенімсіздік, шешім қабылдаудағы екіұштылық, ренжігіштік, күмәншілдік, эмоциялардың терең ішкі мазмұны, бірақ сыртқы әлсіз көрінісі сияқты қасиеттер тән.

Әлеуметтік-психологиялық тұрғыдан мұндай адамдарға қарым-қатынас орнатуда, тұлғааралық байланыстарды қалыптастыруда, отбасы және ұжыммен өзара әрекетте қиындықтар тән. Бұл олардың тұйық мінезімен, жабықтығымен, агрессивтілігімен, адам табиғатына деген теріс көзқарасымен сипатталады. Сондай-ақ психикалық күйлер деңгейінде көңіл-күйдің төмендеуі, тез шаршау, өзгермелі өмірлік жағдайларға бейімделудің төмендігі және шешім қабылдаудағы қиындықтар байқалады.

Эксперименттік психодиагностикалық зерттеу субъектінің жалғыздыққа бейімділігі мен құмар ойындарға тәуелділігі арасында өзара байланыс бар екенін көрсетті. Сонымен қатар «тәуелді» және «тәуелді

емес» жетім студенттер үшін де құмар ойындар қарым-қатынас тапшылығын толықтыру құралы және өздерінің «Мен» бейнесін субъективті қайта бағалау тәсілі ретінде көрінеді.

Психология тұрғысынан ойынға тәуелділік тұлға құрылымындағы әлеуметтік-психологиялық түзілімдер арқылы анықталады, атап айтқанда: әлеуметтік-психологиялық бағыттылық (жалғыздық векторы, өзіне және өзгелерге бағытталуы); құндылықтар және олардың эмоционалдық тәжірибесі (ойын процесі, оның нәтижесі және қарым-қатынас мүмкіндігі); тұлғалық ұстанымдар – ойынсыз жалғыздықты жеңе алмау сезімімен байланысты субъективті күй (тәуелділіктің әртүрлі формалары).

19–25 жас аралығындағы құмар ойын ойнайтын жетім студенттер үшін эмоциялық әсерлер мен «өткір сезімдерді» іздеу ерекше мәнге ие екені анықталды. Бұл қажеттілік көбіне қарым-қатынас тапшылығымен, жақын адамдар мен сенімді достардың болмауымен байланысты. Осы бос кеңістікті олар үшін ойын үстелі, жаңа таныстықтар және ойын процесінің өзі алмастырады.

Ойын залдарында жиі болу, жаңа таныстар табу және сәттілікке үміттену біртіндеп мұндай тұлғаларды тәуелділікке алып келеді. Ойын процесі оларда еркіндік пен босаңсу иллюзиясын қалыптастырады, ал ойын үстеліндегі қарым-қатынас коммуникативтік нормаға айналады. Осылайша, олар өздері байқамай-ақ құмар ойындарға тәуелді тұлғаларға айналады.

Құмар ойындарға тәуелділік мәселесін мемлекеттік деңгейде шешу қажет. Ол үшін казино және ойын мекемелерінің қызметін реттейтін заңнамалық шектеулер мен ережелер жүйесін әзірлеу қажет. Сонымен қатар психологтар, дәрігерлер, заңгерлер және социологтарды тарта отырып, құмар ойындарға тәуелділікті кешенді зерттейтін әлеуметтік институттардың жұмысын ұйымдастыру маңызды. Халық арасында құмар ойындардың зияны мен теріс салдары туралы кең көлемде ақпараттық-ағартушылық жұмыстар жүргізілуі тиіс. Тек осы шаралардың барлығы жүйелі түрде жүзеге асқанда ғана құмар ойындарға тәуелділікпен күресте елеулі нәтижелерге қол жеткізуге болады.

Қорытынды

Мақалада гэмблингке тәуелді жетім студенттердің тұлғалық психологиялық ерекшеліктері зерттелді. Жетім студенттер ересек және дербес өмірге қадам басу кезеңінде ерекше осал топ болып табылады, себебі олардың жанында қолдау көрсететін ата-ана мен жақын адамдардың болмауы әлеуметтік кедергілерді табысты еңсеру мүмкіндігін төмендетеді.

Гэмблингке тәуелді жетім студенттерге өмірлік мақсаттардың, ниеттердің және тұлғалық бағыттылық сезімінің жоқтығы тән. Ерекше алаңдататын жайт – өмір мәнін айқындайтын болашаққа бағдар мен сенімнің болмауы, бұл өз кезегінде білім алуға және таңдалған мамандыққа немқұрайлы қатынасты қалыптастыруы мүмкін. Сонымен қатар олардың мінез-құлқында импульсивтілік, реакциялардың ригидтілігі және сыртқы бақылауға бағдарлану байқалады.

Маңызды дерек – гэмблингке тәуелді жетім студенттердің көпшілігінде жауапкершілікті басқа адамдарға жүктеу тенденциясы бар екендігі. Жетім студенттер әлеуметтік және психологиялық мәселелердің болуына, сондай-ақ жеткілікті әлеуметтік тәжірибенің жоқтығына байланысты әртүрлі теріс әлеуметтік әсерлерге ең осал категория болып табылады.

Эксперименттік зерттеу нәтижесінде гэмблингке бейім жетім студенттердің әлеуметтік детерминанттары мен психологиялық ерекшеліктері анықталып, сипатталды. Атап айтқанда, тұлғаның ойын әрекетіне бағыттылығының объективті және субъективті детерминанттармен өзара байланысы көрсетілді; ойынға тәуелді және тәуелсіз студенттерге тән темперамент типтері анықталып, олар жағдаяттық және тұлғалық мазасыздықтың индивидуалды-психологиялық көріністерімен байланыстырылды.

Зерттеу мақсатына қол жеткізілді: гэмблингке тәуелді жетім студенттердің тұлғалық психологиялық ерекшеліктері анықталды, ойынға тәуелділіктің пайда болуы мен дамуының мінез-құлықтық және әлеуметтік негіздері ашылды, сондай-ақ ойынға тәуелділіктің алдын алу, психологиялық түзету және оны жеңу бойынша ұсыныстар әзірленді.

Эксперименттік зерттеулері негізінде нақты психологиялық түзету ұсыныстары:

- Гэмблингке тәуелді жетім студенттерге және олардың жақын әлеуметтік ортасына ойынға тәуелділіктің теріс салдары туралы ақпарат беру.

- Гэмблингке тәуелді жетім студенттер арасында тәуелділікке қарсы көзқарасты қалыптастыру, білім беру процесінің барлық қатысушылары арасында салауатты өмір салтын насихаттауға шақыру.

- Гэмблингке тәуелді жетім студенттер арасында өз мінез-құлқы үшін жеке жауапкершілікті дамыту үшін қажетті психологиялық дағдыларды дамыту.

Осылайша, алынған нәтижелерді ескере отырып, гэмблингке тәуелді жетім студенттер мақсатты психологиялық-педагогикалық қолдауды қажет етеді деген тұжырым жасауға болады. Жетім студенттердің танымдық белсенділігін дамыту арқылы олардың жауапкершілігі мен дербестігін қалыптастыру маңызды. Зерттеу нәтижелерін білім беру мекемелерінде, балалар үйлерінде жетім балаларды әлеуметтендіру үдерісінде практикалық қолдануға ұсынуға болады.

Болашақ зерттеулердің перспективасы ретінде жетім студенттердің ойынға тәуелділігін алдын алу, психологиялық түзету және оны жеңуге бағытталған модельді нақты элементтер бойынша одан әрі жетілдіру және құрастыру қарастырылады.

Алғыс

This research has been/was/is funded by the Science Committee of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan (Grant No. AP23488962).

Мүдделер қақтығысы

Авторлар өздерінің мүдделер қақтығысы жоқ екенін мәлімдейді.

Авторлардың үлесі

Осы зерттеуге барлық авторлардың қосқан үлесі тең. Мақаланың ғылыми тұжырымдамасы мен негізгі идеяларын әзірлеуге барлық авторлар бірдей деңгейде қатысты.

Әдебиеттер тізімі

Barmaki, R. (2024). Gambling as a Social Problem. *Blackwell Encyclopedia of Sociology*, 1, 1-2. DOI: 10.1002/9781405165518.wbeosg001.pub4.

Esparza-Reig, J., Martí, V., Sala, F. (2022). Motives for gambling, cognitive distortions, and irresponsible gambling: Proposal for an explanatory model of gambling addiction in university students. *Journal of Addictive Diseases*, 40, 19-25. DOI: 10.1080/10550887.

Nelson, S. (2025). Gambling Addiction among University Students. *Physical and mental health and school adaptation*, 1, 1-8. DOI: 10.5772/intechopen.1008726.

Gorzelańczyk, E., Walecki, P., Błaszczyszyn, M., Laskowska, E., Kawala-Sterniuk, A. (2021). Evaluation of Risk Behavior in Gambling Addicted and Opioid Addicted Individuals. *Frontiers in Neuroscience*, 14. DOI: 10.3389/fnins.

Nikolaeva, A., Savchenko, I., Stepanova, O. (2023). Actual problems of social inclusion of students in institutions of higher professional education, the graduates of orphanages. *Perspectives of Science and Education*, 64, 361-378. DOI: 10.32744/pse.2023.4.22.

Qamar, M., Ghani, M., Kousar, S., Aslam, Z., Sabah, N., Kousar, F., Shabbir, N. (2022). Emotional and behavioral problems and coping strategies among adolescent orphans. *BioMedica*, 38. DOI: 10.51441/BioMedica/5-655.

Fatima, A., Iqbal, A., Hayat, U., Javed, S., Khan, K., Zahra, K. (2024). Comparison of Meaning in Life and Self-control between Orphans and Non-orphans. *Bulletin of Business and Economics (BBE)*, 12, 811-814. DOI: 10.61506/01.00131.

Matyash, N., Volodina, J. (2015). Psychological Stability of Orphans in Crisis Situations. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 214, 1070-1076. DOI: 10.1016/j.sbspro.2015.11.707.

Caudwell, K., Casanova, A., Flack, M. (2025). How Does Problem Gambling Impact the Relationship Between Gambling Attitudes and Frequency?. *Journal of Gambling Studies*, 41, 1163-1174. DOI: 10.1007/s10899-025-10379-x.

Latvala, T., Lind, K., Selin, J. (2025). Gambling as a Social Issue. *Blackwell Encyclopedia of Sociology*, 1, 1-4. DOI: 10.1002/9781405165518.wbeos2077.

McGrane, E., Pryce, R., Field, M., Gu, S., Moore, E., Goyder, E. (2025). What is the impact of sports-related

gambling advertising on gambling behaviour? A systematic review, *Addiction*. 120, 4. DOI: 10.1111/add.16761.

Floyd, C., Connolly, A., Tahk, R., Stall, L., Kraus, S., Grubbs, J. (2025). The Role of Social Deficits in the Link Between Social Gambling Motives and Problem Gambling. *Journal of Gambling Studies*, 1, 1-18. DOI: 10.1007/s10899-025-10374-2.

Satow, C., Lloyd, C. (2025). Psychological therapists' experiences of working with gambling addiction: a reflexive thematic analysis. *Counselling Psychology Quarterly*, 7. DOI: 10.1080/09515070.2025.2599540.

Cholewick, A., Bennett, D. (2025). Hazardous gambling behavior is associated with amplified emotional reactivity to gambling outcomes. *Journal of Behavioral Addiction*, 14, 9. DOI: 10.1556/2006.2025.00003.

Sufwan, S, Gupta, C. (2024). Comparative Study Emotional and Behavioural Problems in Orphans and Non-Orphans: A Comparative Study. *International Journal of Indian Psychology*, 11, 2349-3429. DOI: 10.25215/1102.111.

Toporetska, Z.M., Aymedov, C.V., Synitska, T.V., Oliynyk, O.P. (2024). A socio-psychological portrait of a pathological gambler as a prerequisite for preventing gambling addiction (gambling disorder). *Medicni perspektivi*, 29, 143-150. DOI: 10.26641/2307-0404.2024.1.301141.

Koç, Ş, Kocakaya, R, Türkmen, A. S., Çakici, A. (2023). University Students' Gaming and Gambling Behaviors, Related Factors, and the Relationship Between Gaming and Gambling. *Journal of Gambling Studies*, 39, 1-14. DOI: 10.1007/s10899-023-10209-y.

Prakash, P, Girdhar, S, Jose, A. (2024). Online Gambling Addiction: A Study among College Students of Kerala State, India. *Pakistan Journal of Criminology*, 16, 2, 929-942. DOI: 10.62271/pjc.16.2.929.942.

Potenza, M., Mestre, G., Demetrovics, Z., Derevensky, J., Fernandez-Aranda, F., Gainsbury, S., Jiménez-Murcia, S., Kraus, S. (2024). Online Gambling in Youth. *European Psychiatry*, 66, 1. DOI: 10.1007/978-3-031-69362-5_81.

Yildirim, K. (2024). An Academically Comprehensive Look at Gambling Addiction. *Modern science*, 6-07, 1-49. DOI: 10.5281/zenodo.12814091.

Aitbayev, A.M. & Pak, V.L. (2025). International experience in gambling regulation and combating ludomania: Analytical study. *State audit*, 4, 189-205. DOI: 10.55871/2072-9847-2025-69-4-189-205.

Erkinbekova, M.A. (2023). An empirical study of the psychological characteristics of people suffering from gambling. *Bulleting. Series Psychology*, 73, 4. DOI: 10.51889/8448.

Е.Е. Касымов¹, Б.М. Жапарова^{*2}, Д.Ж. Шнайдер³,

Ф.Д. Шнайдер⁴, А.К. Койсоймасова⁵

^{1,3}Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан

²Павлодарский педагогический университет им. Ә. Марғұлан, Павлодар, Казахстан

⁴Гамбургский технологический университет Гамбург, Гамбург, Германия

⁵Дом юношества Жас Ұрпақ, Павлодар, Казахстан

Психологические особенности студентов-сирот, зависимых от гэмблинга

Аннотация. В статье обоснована проблема развития игровой зависимости у личности, чрезмерно увлекающейся гэмблингом. Фактор чрезмерного увлечения гэмблингом приводит к деструктивному развитию сознания у такой личности. В современных психологических исследованиях проблеме гэмблинга придается особое значение вследствие повсеместного признания деструктивного воздействия азартных игр на психику, сознание и личность. Статья посвящена исследованию психологических особенностей личности студентов-сирот, зависимых от гэмблинга; студенты-сироты - это наиболее уязвимая категория, подверженная массивным социальным негативным воздействиям, наряду с наличием у них социальных и психологических проблем, а также отсутствием у студентов-сирот должного социального опыта. Цель исследования – определение психологических особенностей личности студентов-сирот, зависимых от гэмблинга, а также выработка рекомендаций по предупреждению, психологической коррекции и преодолению игровой зависимости. Научная значимость исследования: в работе выявлены и охарактеризованы психологические особенности личности студентов-сирот, зависимых от гэмблинга. Раскрыто содержание поведенческой и социальной обусловленности возникновения и развития психологической зависимости студентов-сирот от азартных игр. Практическая значимость исследования: на основе полученных результатов разработаны

практические рекомендации по профилактической работе со студентами-сиротами, подверженными психологической зависимости от азартных игр. Новизна исследования: осуществлен психологический анализ феноменологии вовлечения молодых людей в азартные игры, приводящего к возникновению и развитию у них различных форм и состояний игровой зависимости. Методы исследования: «Тест на зависимость» (М. Мурто, И. Нимел); опросник самоактуализации (А. Маслоу); адаптированный характерологический опросник (К. Леонгард – Г. Шмишек); шкала ситуативной и личностной тревожности (Ч. Д. Спилбергер – Ю. Л. Ханин). Теоретическая значимость проведенного исследования: экспериментальным путем выявлены и охарактеризованы социальные детерминанты и психологические особенности личности студентов-сирот, склонных к гэмблингу; раскрыта взаимосвязь характера направленности студентов-сирот на гэмблинг в связи с соотношением объективных и субъективных детерминант игровой активности индивида; выявлены типы темперамента, характерные для игрозависимых и игронезависимых людей в связи с индивидуально-психологическими проявлениями ситуативной и личностной тревожности. Результаты исследования рекомендуются для практического использования в учреждениях образования, в детских домах в процессе социализации детей-сирот.

Ключевые слова: психологические особенности, студенты-сироты, зависимость, гэмблинг, игра, личность, социальная адаптация.

**E. Kasymov¹, B. Zhaparova^{*2}, J. Shnaider³,
F. Shnaider⁴, A. Koisoimasova⁵**

^{1,3}L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

²A. Margulan Pavlodar Pedagogical University, Pavlodar, Kazakhstan

⁴A. Hamburg University of Technology Hamburg, Hamburg, Germany

⁵Zhas Urpaq Youth Center, Pavlodar, Kazakhstan

Psychological characteristics of orphaned students addicted to gambling

Abstract. The article substantiates the problem of developing gambling addiction in individuals who are excessively fond of gambling. The factor of excessive passion for gambling leads to the destructive development of consciousness in such an individual. In modern psychological research, the problem of gambling is given special importance due to the widespread recognition of the destructive impact of gambling on the psyche, consciousness, and personality. The article is devoted to the study of the psychological characteristics of students - orphans - addicted to gambling; students - orphans are the most vulnerable category, subject to massive social negative influences, along with the presence of social and psychological problems, as well as the lack of proper social experience in students - orphans. The purpose of the study is to determine the psychological characteristics of students - orphans addicted to gambling, as well as to develop recommendations for the prevention, psychological correction, and overcoming of gambling addiction. Scientific significance of the study: the work identifies and characterizes the psychological characteristics of students - orphans addicted to gambling. The article reveals the content of behavioral and social determination of the emergence and development of psychological dependence on gambling in students - orphans. Practical significance of the study: based on the obtained results, practical recommendations for preventive work with students - orphans susceptible to psychological dependence on gambling have been developed. Novelty of the study: a psychological analysis of the phenomenology of involving young people in gambling has been carried out, leading to the emergence and development of various forms and states of gambling addiction. Research methods: - "Addiction test" (M. Murto, I. Nimel); - self-actualization questionnaire (A. Maslow); - adapted characterological questionnaire (K. Leonhard - G. Shmishek); - situational and personal anxiety scale (C. D. Spielberger - Yu. L. Khanin). Theoretical significance of the study: - social determinants and psychological characteristics of the personality of students - orphans prone to gambling have been experimentally identified and characterized; - The relationship between the nature of orphan students' gambling tendencies and the relationship between objective and subjective determinants of individual gaming activity was revealed; - Temperament types characteristic of gambling addicts and non-gambling addicts were identified in relation to individual psychological manifestations of situational and

personal anxiety. The study's results are recommended for practical use in educational institutions and orphanages during the socialization of orphans.

Keywords: psychological features, orphaned students, addiction, gambling, gaming, personality, social adaptation.

Авторлар туралы мәлімет:

Касымов Ербота Ергалиевич – психология ғылымдарының магистранты, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің психология кафедрасының докторанты, Янушкевич көшесі, 6, 000001, Астана, Қазақстан. E-mail: erbota@mail.ru

Жапарова Баглан Мағауовна – хат-хабар авторы, Ә. Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті, педагогика жоғары мектебінің қауымдастырылған профессоры, педагогика ғылымдарының кандидаты. Олжабай батыр көшесі, 60, 140000, Павлодар, Қазақстан. E-mail: baglan@mail.ru

Шнайдер Джанат Жантемирович – педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті. Сәтбаев көшесі, 2, 000001, Астана, Қазақстан. E-mail: djakk@mail.ru

Шнайдер Фатима Джанатовна – PhD докторанты, Гамбург технологиялық университеті, Гете-Штрассе 17, 20038, Гамбург, Германия. E-mail: fatima@mail.ru

Койсоймасова Айжан Қайыргельдиновна – Жас ұрпақ жастар үйі директоры, педагогика-психология ғылымдарының магистранты, Сәтпаев көшесі, 66, 140000, Павлодар, Қазақстан. E-mail: koisoimasova@mail.ru

Information about the authors:

Kasymov Erbota – Master of Psychology, PhD candidate, Department of Psychology, L.N. Gumilyov Eurasian National University. Yanushkevich Street, 6, 000001, Astana, Kazakhstan. E-mail: erbota@mail.ru

Zhaparov Baglan – corresponding author, Associate Professor, Graduate School of Pedagogics, A. Margulan Pavlodar Pedagogical University. Olzhabay Batyr Street, 60, 140000, Pavlodar, Kazakhstan. E-mail: baglan@mail.ru

Shnaider Janat – Candidate of Pedagogical Sciences, Professor, L.N. Gumilyov Eurasian National University. Satpayev Street, 2, 000001, Astana, Kazakhstan. E-mail: djakk@mail.ru

Shnaider Fatima – PhD doctoral student, Hamburg University of Technology Hamburg, st. Goethe, 17, 20038, Hamburg, Germany. E-mail: fatima@mail.ru

Koisoimasova Aizhan – Director of the Zhas Urpaq Youth Center, Master's student in Pedagogical and Psychological Sciences. Satpayev Street, 66, 140000, Pavlodar, Kazakhstan. E-mail: koisoimasova@mail.ru

Сведения об авторах:

Касымов Ербота Ергалиевич – магистр психологии, докторант кафедры психологии Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилёва, улица Янушкевича, 6, 000001, Астана, Казахстан. E-mail: erbota@mail.ru

Жапарова Баглан Мағауовна – автор для корреспонденции, доцент Высшей школы педагогики Павлодарского педагогического университета им. А. Маргулана, улица Олжабая Батыра, 60, 140000, Павлодар, Казахстан. E-mail: baglan@mail.ru

Шнайдер Джанат Жантемирович – кандидат педагогических наук, профессор Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилёва, улица Сатпаева, 2, 000001, Астана, Казахстан. E-mail: djakk@mail.ru

Шнайдер Фатима Джанатовна – PhD докторант, Гамбургский технологический университет, ул. Гете, 17, 20038, Гамбург, Германия. E-mail: fatima@mail.ru

Койсоймасова Айжан Кайргелдиновна – директор Дома молодежи Жас ұрпақ, магистрантка педагогико-психологических наук, улица Сатпаева, 66, 140000, Павлодар, Казахстан. E-mail: koisoimasova@mail.ru